

En posisjon utad og en moral innad

Taler

Gunnar Berge

Dato

10 desember 2001

Sted

Oslo Rådhus

Omstendigheter

Tildeling av Nobels fredspris til De forente nasjoner (FN) og Kofi Annan

- 1 Deres Majestet, Deres Kongelige Høyheter, Eksellenser,
Mine damer og herrer, og, ikke minst: Årets og tidligere års Fredsprisvinnere.

Hjertelig velkommen til årets spesielle Fredsprisutdeling!

5

Nobels fredspris for 2001 gis til De forente nasjoner (FN) og dets
generalsekretær Kofi Annan for deres arbeid for en bedre organisert og
fredeligere verden.

- 10 I år feirer vi 100-årsjubileet for Nobelprisene, herunder også fredsprisen. Det
gjør det naturlig å se etter de lange linjer, både med hensyn til den bedre
organiserte verden og Nobels fredspris. Forestillingen om at menneskeheten har
felles interesser og at dette bør gi seg uttrykk i en eller annen form for felles styre
eller regler kan spores tilbake til Romerriket. I forrige århundre var Woodrow
15 Wilson en tidlig og sterk talsmann for troen på at vi mennesker trenger
hverandre. Da bør vi, både stater og individer, behandle hverandre på en slik
måte at vi ikke ødelegger vår evne til å leve sammen. Menneskehetens enhet
nødvendiggjør toleranse, rettferdighet og humanisme.

- 20 Alfred Nobel stod ikke uten videre i denne tradisjonen. På et tidspunkt trodde
han at hans egen store oppfinnelse, dynamitten, kunne være mer
krigsforebyggende enn noen fredsbevegelse. Men hans testamente fra 1895 er
likevel inspirert av troen på det menneskelige fellesskap. Fredsprisen skulle gå til
den person som hadde gjort mest for "brorskap mellom nasjonene, for
25 avskaffelse eller reduksjon av stående armeer og for avholdelse og fremme av
fredskongresser."

Den mest markante lange linjen i Den Norske Nobelkomités virke gjennom de
30 hundre år som er gått siden den første fredspris ble delt ut i 1901, er nettopp
ønsket om å styrke det internasjonale samarbeid mellom stater. I årene fram til
første verdenskrig gikk de aller fleste fredsprisene til representanter for den
organiserte fredsbevegelsen, enten på det parlamentariske plan gjennom Den
interparlamentariske union eller på det mer folkelige plan gjennom Det
35 internasjonale fredsbyrå. Men alle prisene hjalp tilsynelatende lite. I 1914 brøt
første verdenskrig ut.

For Woodrow Wilson var første verdenskrig "krigen som skulle gjøre slutt på
framtidige kriger" og "verden trygg for demokratiet." Folkeforbundet skulle bli
40 det nye organ som løste konflikter før de førte til krig. Igjen prøvde Den Norske
Nobelkomité å styrke utviklingen mot et slikt mer forpliktende internasjonalt
samarbeid. I mellomkrigstida hadde minst 8 fredsprisvinnere en klar tilknytning
til Folkeforbundet, selv om forbundet som sådan faktisk ikke mottok prisen.
Igjen ble verden, og ikke minst Wilson, skuffet. Han, som fikk fredsprisen for
45 1919, klarte ikke å overtale sitt eget USA til å bli med i Folkeforbundet. For
ville ikke en forpliktende internasjonal organisasjon begrense også USAs
suverenitet? Vi ønsker nok nesten alle å unngå krigens redsler. Men vi har ulike
forestillinger om hvordan det skal skje. Alle ikke-pasifister ønsker andre ting i
tillegg til freden. Det er ikke nødvendigvis noe galt i det. Heller ikke freden kan
50 være absolutt. Derfor tok så mange opp kampen mot Hitler-Tyskland og
keiserens Japan.

Redslene under andre verdenskrig gjorde forhåpningene til den nye
verdensorganisasjonen, De forente nasjoner, desto større. Den nye
55 organisasjonen fikk enda høyere mål enn Folkeforbundet hadde hatt. I FN-
Charterets preambel ble det slått fast at "Vi De forente nasjoners folk som er
bestemt på å redde kommende slektsledd fra krigens svøpe som to ganger i vår
livstid har bragt usigelig sorg over menneskeheten". Det var mange
organisatoriske likheter mellom Folkeforbundet og FN. Men Folkeforbundet
60 hadde jo mislyktes. Svaret var å gi Sikkerhetsrådet en langt sterkere rolle enn det
tilsvarende råd i Folkeforbundet. Det universelle medlemskap skulle
kombineres med spesielle rettigheter for de største maktene. Sikkerhetsrådet
kunne bruke militær makt for å opprettholde freden. Det skulle sågar ha stående
militære styrker til disposisjon, opprettet i et samarbeid med medlemsstatene.
65 Dit er vi ikke kommet, selv i dag, 56 år seinere.

FNs suksesser har vært mange, ikke minst på det humanitære og sosiale område, hvor dets ulike særorganisasjoner har gjort en så viktig innsats. FN oppnådde til
70 dels mer enn grunnleggerne hadde trodd mulig. Det kom til å stå midt i den avkoloniseringsprosess som i løpet av noen raske tiår feide bort århundregamle koloniriker. FN satte viktige standarder som påvirket utviklingen for folk flest rundt om i verden. Verdenserklæringen Om Menneskerettighetene, vedtatt av FN i 1948, ble et av de sentrale dokument i vår tid. I artikkel 1 ble håpet om en
75 bedre organisert og fredeligere verden uttrykt klart og tydelig: "Alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og menneskerettigheter. De er utstyrt med fornuft og samvittighet og bør handle mot hverandre i brorskapets ånd."

Igjen har Den Norske Nobelkomite behørig prøvd å berømme disse suksesser. Etter 1945 har minst 13 av fredsprisene vært knyttet til FN, enten dette har vært
80 FN-organisasjoner som Høykommissæren for flyktninger som har fått prisen to ganger, UNICEF, ILO og FNs fredsbevarende styrker eller personer knyttet til FN som organisasjonens angivelige inspirator Cordell Hull, FAOs første leder John Boyd Orr, FNs første av mange meklere i Midtøsten Ralph Bunche, i 1950
85 den første ikke-hvite person som fikk fredsprisen, dens andre generalsekretær Dag Hammarskjöld, eller hovedforfatteren av Menneskerettighetserklæringen René Cassin.

Men på det mest sentrale området, å bekjempe krig og sikre fred, ble FN likevel
90 ikke hva dens forkjempere hadde håpet på. I mange viktige konflikter ble organisasjonen stående på sidelinjen eller brukt som et redskap av den ene part. De fem stormaktene var alle enige om at de måtte ha veto. Den reelle forklaring på FNs delvise handlingslammelse var selvfølgelig ikke vetoet i seg selv, men at særlig de to supermaktenes interesser var så grunnleggende forskjellig i de mange
95 årene med kald krig.

Når den lange linjen i fredsprisens historie har vært ønsket om en bedre organisert og fredeligere verden, er det i grunnen påfallende at ikke FN som
sådan har fått fredsprisen før. Noe kan nok skyldes skuffelsen over at FN ikke
100 helt ble det mange hadde håpet i 1945. Noe kan forklares gjennom de mange FN-relaterte prisene. Når det var så mange av disse, var behovet mindre for å gi prisen til FN som sådan. Ganske mye var nok tilfeldig. FN kunne fått prisen så mange år; derfor fikk de den aldri. Inntil anledningen ble stor nok. Ved årets hundreårsjubileum følte komiteen igjen et behov for å understreke den lange
105 linjen i fredsprisens historie, håpet om en bedre organisert og fredeligere verden.

Ingen symboliserer dette håpet eller representerer realiteten bedre enn FN.

110 Slutten på den kalde krigen gjorde at FN kunne spille mer også av den
sikkerhetspolitiske rolle organisasjonen opprinnelig var tiltenkt. Stormaktene
hadde fremdeles sine ulike interesser; det hadde selvfølgelig også de mindre
statene; disse betydde bare mindre for det internasjonale klimaet. Selv om USA
illustrerer prinsippet klarest, er alle land mer eller mindre selektive i sin holdning
til FN. De er for et aktivt FN når de har behov for og muligheter til å få dets
115 støtte; når FN står for andre holdninger, da prøver de å begrense
organisasjonens innflytelse. Etter den kalde krigen kunne større og mindre
makter likevel i betydelig grad samle seg om å møte de store felles utfordringer: å
hindre krig og konflikt; å stimulere den økonomiske utvikling, særlig i de fattige
land; å styrke de grunnleggende menneskerettigheter; å fremme et bedre miljø; å
120 bekjempe epidemier; og, den aller nyeste felles oppgave, å forhindre
internasjonal terrorisme.

Ingen har gjort mer enn Kofi Annan for å revitalisere FN. I løpet av kort tid
etter at han tiltrådte som FNs 7. generalsekretær i januar 1997 klarte han å gi FN
125 en posisjon utad og en moral innad som organisasjonen knapt hadde hatt
tidligere i sin vel 50-årige historie, kanskje da med unntak av FNs aller første
forhåpningsfulle år. Det har nok hjulpet hans interne posisjon at han selv har
tilbragt nesten hele sitt yrkesaktive liv innenfor FN-systemet. Men en slik
byråkratisk bakgrunn er ikke alltid det beste grunnlag for handling og
130 nyorientering utad. Denne oppgaven har Annan likevel klart. FNs struktur er
blitt strammet opp og effektivisert. Generalsekretæren har stått sentralt i
bestrebelsene på å løse en hel serie internasjonale konflikter: ettervirkningene av
Gulfkrigen, krigene i det tidligere Jugoslavia, særlig i Kosovo, Øst-Timors status,
krigen i Kongo, iverksettelsen av FN-resolusjonene i Midtøsten om "land for
135 fred".

Annan har aktivisert generalsekretærens rolle som beskytter av
menneskerettighetene med utgangspunkt i en fornyet understreking av
Menneskerettighetserklæringen. Gang på gang har han hevdet at suvereniteten
140 ikke er et skjold som medlemslandene kan skjule sine overgrep bak. Den samme
aktivisme har han vist i kampen mot HIV/AIDS, en kamp han har kalt sin
"personal priority." Etter terrorangrepet på New York og Washington 11.
september har han ivret for at FN må spille en viktig rolle i kampen mot
internasjonal terrorisme. Generalsekretærens rapport om FNs rolle i det 21.

århundre har dannet basis for FNs Millennium Declaration. Agendaen er ambisiøs også her: gjøre slutt på fattigdom, forbedre utdannelsen til verdens milliarder, redusere HIV/AIDS, beskytte miljøet og hindre krig og konflikt.

150 Kun en av FNs seks tidligere generalsekretærer kan sammenliknes med Annan i personlig kraft og historisk betydning, nemlig Dag Hammarskjöld, organisasjonens andre generalsekretær, mottakeren av Nobels fredspris for 1961. Hammarskjöld har vært et ideal for Annan. I sin Hammarskjöld minneforelesning i september i år sa Annan at "det kan ikke være noen bedre
155 tommelfingerregel for en generalsekretær når han skal møte en ny utfordring eller krise enn å spørre seg selv om hvordan Hammarskjöld ville håndtert dette." Annan er likevel mer av en lagspiller enn hva Hammarskjöld var. Også på andre områder går Annan lenger enn Hammarskjöld kunne gjøre: "Jeg har mistanke om at han ville misunt meg den mulighet jeg har til å si hva jeg mener og til å
160 kommentere de tema jeg ønsker." Men tidvis kan det altså bli for mye, selv for Annan: "Jeg opplever å bli bedt om å komme med offentlige uttalelser om nesten alt som skjer i verden, fra kongelige bryllup til menneskelig kloning."

Krig mellom stater er blitt ganske sjelden i de siste tiår. Dette kan ses på som en
165 seier for normer som FN har stått for i hele sin eksistens. Det er likevel mange kriger også i dagens verden. Det nye mønsteret er at kriger innad i stater, borgerkriger, er blitt relativt hyppigere. Dette stiller FN overfor store utfordringer. Tradisjonelt har FN vært forsvareren av enkeltstatenes suverenitet. Særlig artikkel 2.7 i FN-pakten slår fast prinsippet om statenes suverenitet. Det
170 er likevel et kvalifiserende utsagn selv i denne artikkelen, "dette prinsipp skal ikke hindre anvendelsen av tvangstiltak etter kapitel VII. (handlinger for å beskytte freden)" Når vi nå legger stadig større vekt på "human security" og ikke bare på staters sikkerhet, da betyr det lite om man mister livet i en krig mellom stater eller i en borgerkrig.

175 Skal FN forhindre borgerkriger, blir det fort tale om intervensjon utenfra. For mange er intervensjon det samme som invasjon. De små stater er naturlig nok redd for at de store skal bruke dette som påskudd for å gripe inn i deres indre anliggender. Kolonimaktenes politikk i Afrika og Asia, Sovjetunionens
180 innmarsjer i Øst-Europa og USAs ulike inngripener på den vestlige halvkule illustrerer behovet for å beskytte de små staters suverenitet. På den andre siden er det i dagens situasjon, med borgerkriger i mange land, en betydelig pris å betale dersom staters suverenitet skal være absolutt. Ikke minst har myrderiene i

185 Rwanda lært oss alle, og ikke minst Annan, at verden slett ikke trenger å bli noe bedre om man lar være å intervenere. Som Annan selv har sagt: Vi applauderer politimannen som "intervenerer" for å stoppe et slagsmål; det samme gjør vi med læreren som prøver å forhindre mobbing og slagsmål; doktoren "intervenerer" for å redde pasienters liv. "En doktor som aldri intervensjonerer har få beundrere og
190 antakelig enda færre pasienter." Særlig i klart humanitære sammenhenger har spesielt Leger uten grenser (MSF), prisvinneren fra 1999, argumentert for at verdenssamfunnet har "en plikt til å intervenere", et prinsipp FNs Hovedforsamling har akseptert i flere viktige resolusjoner.

195 Debatten om "humanitær intervensjon" reiser vanskelige spørsmål hvor det ikke finnes fasitsvar, særlig når debatten flytter seg fra det klart humanitære til det mer politiske. FN, under Annans ledelse, har vært villig til å gå inn i denne vanskelige diskusjonen. Det har gitt en del betydelige resultater i de aller siste år. Utviklingen har vært positiv i Kosovo, selv om det ennå er langt igjen. FN har
200 stått sentralt i prosessen som i løpet av kort tid har bragt Øst-Timor fra koloni til snart selvstendig stat. Kanskje har fredsprisen fra 1996 til Belo og Ramos-Horta også representert et bidrag i denne sammenhengen. I dag nærmest konkurrerer store og små makter om å få FN til å lede utviklingen i Afghanistan fra et Talibanregime som har vært en ledende støttespiller for internasjonal
205 terrorisme, til en bredt sammensatt regjering som kan føre landet tilbake til det internasjonale fellesskap.

Da er vi allerede langt inne i diskusjonen om hva vi skal gjøre for å få en bedre organisert og fredeligere verden i de neste hundre år. Igjen og igjen har det blitt
210 sagt at FN ikke kan bli noe mer enn hva verdens svært så mangfoldige regjeringer vil gjøre organisasjonen til. Men de mange felles oppgaver krever i det minste at ikke de som går aller saktest blant statene får bestemme for mye av tempoet framover. Ettersom globaliseringen øker i omfang, vil spørsmålet bli reist med enda større styrke enn i dag om hvem som skal styre denne utviklingen
215 og hvordan det skal gjøres. Nobelkomiteens syn er at det skal FN gjøre, om ikke i form av en sentralisert verdensregjering så i form av det mer effektive globale arbeidsredskap verden så sår trenger.

Da hjelper det om statene har et mest mulig felles utgangspunkt. I dag står
220 demokratiet sterkere enn noen gang i historien; over halvparten av jordens befolkning lever under demokratisk styre. Det er en stor seier for prinsippene i Menneskerettighetserklæringen. Det er bare å gå tilbake til mellomkrigstida, da

demokratiet var en høyst truet styreform, for å skjønne hvor dramatisk denne
225 positive utviklingen har vært. Demokratier går sjelden eller aldri til krig mot
hverandre. Demokratiets sterke stilling i dag gir grunnlag for optimisme. Men
mye står ennå igjen. Ikke minst har vi kommet svært så kort på det økonomiske
området i å utvikle solidaritet mellom de land som blir stadig rikere, og de
230 mange land og individer som ikke i samme grad trekker fordel av globaliseringen
eller endog lider under dens økonomiske og sosiale konsekvenser. Antallet
fattige i verden bare øker.

Det har vært mange tilbakeslag i det 20. århundre, for verden som helhet og for
tanken om en bedre organisert og fredeligere verden. To verdenskriger og en
235 kald krig som varte i over 40 år og spredte seg til alle verdens hjørner, begrenser
den optimisme vi kan føle for framtida. På den andre siden har det vært en
slående utvikling fra de spredte og nokså private fredsinitiativ ved forrige
århundreskifte og til det stadig sterkere og mer effektive FN som vi har i dag.
Den Norske Nobelkomité ønsker både å hedre det arbeid som FN og dets
240 generalsekretær Kofi Annan allerede har gjort, og å oppmuntre dem til å gå
videre på veien mot et enda mer handlekraftig FN.

© The Nobel Foundation

245

Kilde
nobelpeaceprize.org

Emner
FN, Nobel, Nobelpris, Nobels fredspris, Overrekkelsestale

250

URI
<https://www.virksommeord.no/tale/en-posisjon-utad-og-en-moral-innad>

255

260